SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

4-maxsus son (5-jild)

2025

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SPR1342V5SI4Y2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, Oʻzbekiston Respublikasida xizmat koʻrsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, Oʻzbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat Gʻaybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), Oʻzbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Joʻrayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom oʻgʻli — yuridik fanlar boʻyicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), Samarqanddavlatuniversiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport boʻyicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

"Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari" elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI
5-jild, 4-maxsus son (May, 2025). - 295 bet.

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Abduraxmonov Mirsaid Muzaffarovich
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING
HUQUQIY ASOSLARI YARATILISHI 10-16

Atamuratova Dilafruz
TURKISTON VAQTLI MATBUOTI TARIXI: XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARI 17-22

Abdushukurova Iqbol
TARIXIY KVESTLARNI TASHKIL QILISH USULLARI 23-27

Redjapov Doniyor
JANUBIY OROLBO'YI AHOLISI HARBIY SAN'ATINING TARIXIY ILDIZLARI XUSUSIDA 28-31

Sultanov Samandar
QUYI ZARAFSHON VODIYSI GEOGRAFIK XUSUSIYATI: PALEOEKOLOGIYASI
JARAYONLARIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR 32-35

Matyakubov G'ayrat
XORAZM VOHASIDA IJTIMOIY-IQTISODIY VA ETNIK-MADANIY MUNOSABATLAR
RIVOJLANISHIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR (XIII-XV ASRLAR)........ 36-39

Eshkuvatov Muhammad Keldiyor o'g'li
MARKAZIY OSIYO BOZORLARI (XIX ASR YEVROPALIK SAYYOHLAR NIGOHIDA) 40-45

G'aniyev Mirjalol
QADIMGI TURKLARDA IJTIMOIY HAYOT 46-51

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Abdullaev Altinbek
KORXONALARDA UN MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARISH LOYIHASI
BOSH BYUDJETINING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH 52-66

Latipov Ashur Ali, Umarova Muzira
INVESTITSIYA STRATEGIYASI VA UNING MENEJMENTDAGI O'RNI 67-71

Rustamova Sayyora
STRATEGIK BOSHQARUV-RAQOBAT USTUNLIGINING ASOSI 72-77

Буранова Лола, Арипова Азиза
РАЗВИТИЕ ИНСТРУМЕНТА ДОСУДЕБНОГО РАЗРЕШЕНИЯ НАЛОГОВЫХ СПОРОВ 78-87

Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich
KORXONALAR BOSHQARUVIDA "YASHIL" IQTISODIYOT TAMOYILLARINI
QO'LLASH AHAMIYATI 88-94

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Saidov Xakim G'afurovich
TALABALARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA
TARBIYALASH – DAVLAT SIYOSATI DARAJASIDA 95-98

Kadirova Ziyoda
ILMIY IJODNING IJTIMOIY, MADANIY VA TARIXIY O'LCHAMLARI 99-104

Muzaffarov Navruzxon Baxronovich
SHAYX XUDOYDOD VALINING INSON VA OLAM MUNOSABATLARIGA OID QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI 105-108

Raxmatova Mexrinoz Majitovna
YOSHLAR MA'NAVIY SALOHIYATINI YUKSALTIRISH BORASIDAGI DAVLAT SIYOSATINING NAZARIY-HUQUQIY VA FALSAFIY ASOSLARI 109-113

Karimova Lola Muzafarovna
IJTIMOIY MOBILLIK NAZARIYASIGA YONDASHUVLARNING TARIXIY TAHLILI 114-119

Jumayeva Shahlo Suyunovna
JAN POL SARTRNING EKZISTENSIAL FALSAFASIDA ERKINLIK VA YOLG'IZLIK MASALALARINI YORITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 120-125

Djurayev G'olib
JAN POL SARTR VA ALBER KAMYU FALSAFIY QARARSHLARIDA ERKINLIK MASALASI 126-130

Rajabov O'tkirjon
KONSENSUS MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA "TEMUR TUZUKLARI" ASARINING AHAMIYATI 131-134

Bekmuhammadova Sabrina Ismoil qizi
GENDER ZO'RAVONLIGIGA QARSHI KURASH CHORALARI 135-139

Xudoykulov Azamat, Beshimova Aziza
MA'NAVIY BARKAMOL INSON TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI 140-144

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Abduganiyeva Djamila Rustamovna
MACHINE TRANSLATION POST-EDITING THROUGH A HERMENEUTIC LENS 145-151

Murtazayeva Xadicha
INGLIZ VA O'ZBEK TIBBIY TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI 152-155

Несипбаева Саодатхан
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ АМЕРИКАНСКИХ ДИАЛЕКТИЗМОВ И ПРОСТОРЕЧИЙ В РУССКИХ ПЕРЕВОДАХ "ТОМА СОЙЕРА" 156-160

Axmedjanova Farida, Toirova Shohida
XX ASRDA AYOL OBRAZINING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI 161-165

O'rinova Shoxsanamxon Nosirjon qizi
TAHDID NUTQIY AKTLARI: LINGVOPRAGMATIK TAHLIL VA MENASIV KOMMUNIKATSIYA XUSUSIYATLARI 166-170

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Salaev Nodirbek
PENITENSIAR TIZIM VA UNING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI O'RNI 171-178

Турсунов Ойбек Батирович
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ РЕГИОНА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ 179-184

Xakimova Inobatxon
XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINING XALQARO HUQUQ DOIRASIDA SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI 185-191

Мардонов Амиржон Шерзод угли
ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ БАНКОВСКОГО СКОРИНГА 192-202

Jonuzoqova Yulduz Izzatulla qizi
AXBOROT TEXNOLOGIYALARI SOHASIDAGI TRANSMILLIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHDA KONVENSIONAL VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH 203-207

Xolmo'minov Shavkat Jumaevich
EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI HUQUQIY TA'MINLASH SOHASIDAGI MUHIM TASHABBUSLAR VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 208-215

Khudayberganova Nigina To'lqin qizi
THE NOTION AND CODIFICATION OF THE LAW ON SPECIAL MISSIONS IN INTERNATIONAL LAW 216-221

Саидов Бобур Бахромжонович
МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ВОПРОСАХ ИНТЕРНЕТ-ЮРИСДИКЦИИ: ТЕНДЕНЦИИ УНИФИКАЦИИ ПРАВОВЫХ НОРМ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЧАСТИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В ГЛОБАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМАХ РЕГУЛИРОВАНИЯ ... 222-229

Normurodova Behro'za Xolmo'minovna
RAQAMLI DALILLARNI TO'PLASH VA TAHLIL QILISHDA INTERPOL VA EUROPOL TAJRIBASI: O'ZBEKISTON UCHUN AMALIY AHAMIYATI 230-236

Qilichova Kamola Luqmonxon qizi
DINIY MAZMUNDAGI MATERIALLARNI QONUNGA XILOF RAVISHDA TAYYORLASH, SAQLASH, OLIB KIRISH VA TARQATISH JINOYATLARINING YURIDIK TARKIB BELGILARI 237-248

Shagilov Pulatbek Koptleuovich
BEZORILIKNING VIRTUAL YUZI: HUQUQIY BAHOLASH VA JAVOBGARLIK MASALALARI 249-256

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Imomov Sirojiddin Ilxomovich
SPORT FAOLIYATI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA KASBIY-PEDAGOGIK TA'MINOTINING AHAMIYATI 257-263

Khayrova Madina Rasimovna
NATYURMORT JANRIDA ISHLAGAN RASSOMLAR ASARLARINING REKONSTRUKTIV TAHLILI 264-269

Mirkasimova Zilola Alisherovna
MAKTABGACHA YOSHDA NUTQ RIVOJI BOSQICHLARI 270-273

Xudaykulova Shaxlo Mamaniyozovna
AXLOQIY RIVOJLANISH VA NEYROPEDAGOGIK USULLARNING O'ZARO TA'SIRI 274-278

Shakirova Dildora Abdumalikovna
NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI XORIJIY VA MILLIY TAJRIBA ASOSIDA BAHOLASH 279-285

Djurayeva Nargis Narkulovna
TABIIY FANLAR DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INTENSIV METODLARNING QO'LLANILISHI 286-290

Baltayeva Ma'mura, Davletova Bikajon
MEDIA LITERACY TEACHING METHODOLOGY 291-294

SCIENCE PROBLEMS.UZ

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari
Actual Problems of Humanities and Social Sciences
Volume 5 | Special Issue 4 | 2025
ISSN Online: 2181-1342

Received: 05 May 2025
Accepted: 15 May 2025
Published: 30 May 2025

Article / Original Paper

PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF SHEIKH KHUDAYDOD VALI'S VIEWS ON THE RELATIONSHIPS OF HUMANS AND THE UNIVERSE

Muzaffarov Navruzkhon
independent researcher
University of Economics and Pedagogy

Abstract. This article analyzes the philosophical essence of the relationship between the Creator, man and the universe. Based on religious and philosophical sources, examples of Eastern and Western thought, the idea of creation, the role and responsibility of man in existence, as well as the spiritual and enlightening aspects of the universe are highlighted. The author philosophically analyzes the role of the Creator in existence and the tasks facing humanity through the criteria of harmony between man and the universe, thought, spirituality and purposefulness. The article may be useful for researchers conducting scientific research at the intersection of modern philosophy, religious studies and anthropology.

Keywords: Creator, Sheikh Khudoydad Vali, man, universe, philosophy, existence, thought, religious and philosophical views, spirituality, the idea of creation, anthropology, consciousness, existence.

SHAYX XUDOYDOD VALINING INSON VA OLAM MUNOSABATLARIGA OID QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI

Muzaffarov Navruzxon Baxronovich
Mustaqil tadqiqotchi
Iqtisodiyot va pedagogika Universiteti
Samarqand Kampusi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yaratuvchi, inson va olam oʻrtasidagi munosabatlarning falsafiy mohiyati tahlil qilinadi. Diniy-falsafiy manbalar, Sharq va Gʻarb tafakkuri namunalari asosida yaratilish gʻoyasi, insonning borliqdagi oʻrni va masʼuliyati, shuningdek, olamning maʼnaviy-maʼrifiy qirralari yoritiladi. Muallif inson va olam oʻrtasidagi uygʻunlik, tafakkur, maʼnaviyat va maqsadlilik mezonlari orqali Yaratganning mavjudlikdagi oʻrni va insoniyat oldidagi vazifalarni falsafiy tahlil qiladi. Maqola zamonaviy falsafa, dinshunoslik va antropologiya yoʻnalishlari kesishmasida ilmiy izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar uchun foydali boʻlishi mumkin.

Kalit soʻzlar: Yaratuvchi, Shayx Xudoydod Vali, inson, olam, falsafa, borliq, tafakkur, diniy-falsafiy qarashlar, maʼnaviyat, yaratilish gʻoyasi, antropologiya, ong, mavjudlik.

DOI: https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI4Y2025N16

Kirish. Yaratuvchi, inson va olam oʻrtasidagi munosabatlar qadimdan falsafa, din va ilohiyotning markaziy mavzularidan biri boʻlib kelgan. Bu munosabatlar mavjudlikning manbai, insonning borliqdagi oʻrni va olamning maʼnosini anglashga boʻlgan intilishning ifodasidir. Ayniqsa, Sharq mutafakkirlarining, jumladan, Shayx Xudoydod Vali kabi tasavvufiy tafakkur egalari tomonidan ilgari surilgan gʻoyalar bu borada chuqur falsafiy asosga ega. Shayx Xudoydod Vali oʻz asarlarida Yaratuvchini Absolyut Haqiqat sifatida talqin etadi va insonni ana shu Haqiqat sari yoʻl oluvchi ruhiy-maʼnaviy mavjudot deb biladi. Unga koʻra, olam esa bu Haqiqatning tajallisi, yaʼni zohir boʻlishidir.

Ushbu maqolada Shayx Xudoydod Vali qarashlari asosida Yaratuvchi, inson va olam oʻrtasidagi munosabatlarning falsafiy tahlili amalga oshiriladi. Bunda diniy-tasavvufiy manbalar, Sharq falsafiy merosi hamda zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqola, bir tomondan, mavjudlikning ilohiy mohiyatini ochib berishga xizmat qilsa, boshqa tomondan, Shayx Xudoydod Valining tasavvufiy qarashlarining falsafiy mohiyati insonning ruhiy kamolot sari intilishida bu tushunchalarning tutgan oʻrnini yoritishga qaratilgan.

Shayx Xudoydod Vali – Markaziy Osiyo tasavvufiy-tafakkur maktabi namoyondalaridan biri boʻlib, uning taʼlimotida Yaratuvchi (Haq), inson va olam munosabati markaziy oʻrin tutadi. Uning falsafasi tasavvufiy-irfoniy dunyoqarashga asoslangan boʻlib, insonning maʼnaviy kamoloti va uning olamdagi oʻrni haqida chuqur mulohazalarni oʻz ichiga oladi.

Shayx Xudoydod Vali insonni Yaratuvchi va olam oʻrtasidagi bogʻlovchi mavjudot deb bilib, uning kamolotiga katta eʼtibor bergan.

Inson – ilohiy nurning aksidir – tasavvufda insonni «Kamol topgan inson» (Inson-ul-Kamil) deb atashadi. Shayx Xudoydod Vali ham insonni shaxsiy maʼnaviy sayqal orqali Yaratuvchiga yaqinlashishga qodir zot sifatida koʻradi. Inson Allohni bilish uchun yaratilgan – bu fikr sufiylikning asosiy tamoyillaridan biri boʻlib, inson oʻz nafsini poklash orqali haqiqatga erishishi mumkin[1; 7-8-b]. Inson oʻz nafsi bilan kurashishi lozim – nafsni yuksaltirish orqali inson haqiqat yoʻliga kirishi mumkin. Bu borada Naqshbandiya tariqatidagi «xilvat dar anjuman» (jamiyat ichida xilvat) tamoyili Shayx Xudoydod Vali falsafasi bilan uygʻun keladi.

Va aytar edilarki: Xudovand taolo lutf-u karami ila oyat va hadislar bilan oʻzining zoti vahdoniyatini bizga maʼlum qildi. Jumladan, shunday marhamat qildi: أَنَاْ إِلاَّ إِلَـهَ لاَ “La ilaha illa ana”, yaʼni “(Ey, paygʻambarlarim! Insonlarni) ogohlantiringlarki, Mendan oʻzga iloh yoʻq” (Nahl, 2) [2; 8-9-b]. Va Hazrati Paygʻambar alayhissalom ham bu maʼnoni Xudoning soʻzi (hadisi qudsiy) orqali xabar berdilar: سواى ربا فليطلب برضائى يرض لم من“Man lam yarza birizoi falyatlub Rabban sivoya”, “Kimki meni roziligimga – taqdirimga rozi boʻlmasa, oʻziga mendan boshqa Xudo topsin”, yaʼni Xudoyi taoloning qazoyi qadariga rozi boʻlish farzdir. Chunki, undan oʻzga Iloh boʻlishi mumkin yemas.

Oli Imron surasining وَالْمَلاَئِكَةُ هُوَ إِلاَّ إِلَـهَ لاَ أَنَّهُ اللّهُ شَهِدَ “Shahidollohu annahu la ilaha illa huva val maloikatu”, yaʼni “Adolatda (barqaror) turib, Alloh guvohlik beradi: «Allohdan oʻzga iloh yoʻqdir». Farishtalar va ilm egalari ham (buni taʼkidladilar). (Albatta,) qudratli va hikmatli Allohdan oʻzga iloh yoʻqdir.” (Oli Imron, 18) oyati guvohligida bizni mushriklik va gumrohlik daʼvosidan qutqardi[3; 11-53-b].

Chunonchi aytadilar, bayt:

Sen mening koʻnglimda, demasam hech mouman,
Sensizin boʻlsam, manga koʻp qotilur dushvorlar.

بِالْقِسْطِ قَآئِمَاً الْعِلْمِ وَأُوْلُواْ “Va ulul ilmi qoimam bil qist” (va ilm egalari ham (buni taʼkidladilar)) (Oli Imron, 18) oyati bilan oʻz Zotining yakka-yu yagonaligi yoʻlida toʻgʻri va sobitqadam ayladi.

يَعْقِلُونَ لِّقَوْمٍ لَآيَاتٍ ذَلِكَ فِي إِنَّ “Inna fi zalika laoyotil laqavmin yaʼqiluna” “Albatta, bunda anglaydigan qavm uchun alomatlar bordir (Raʼd, 4) oyatining xushxabari bilan falaklarning aylanishida, yer olamining oʻzgarishida, quyosh va oyning ziyo taratishida, Zuhra va yulduzlarning nur sochishida oqillar uchun dalil va hujjatlar bor, deb bizni oʻz inoyati bilan oqillar qatoriga qoʻshdi va bizga oʻzining yakkayu yagona zotini idrok qilish bashoratini yetkazdi[4; 2-9-b]. Bayt:

Jon chu dar tan raftu tan z–oʻ zinda shud,

Aql dodash, to bad– oʻ binanda shud .

Aytar edilar: Men bu aqliy va xabariy bashoratga qoniqib qolganim yoʻq, balki “Laysal xabaru kal muoyana”, ya’ni “Eshitilgan xabar koʻrilgandek boʻlmaydi” hikmatiga amal qilib ilmimni koʻpaytirishni istadim. Oʻzimdagi aqliy va naqliy ilm-u ma’rifatimga qanoat qilmasdan, فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاء رَبِّهِ “Famon kona yarju liqoa Rabbihi” (Bas, kimki Parvardigori bilan muloqotda boʻlishdan umidvor boʻlsa... (Kahf,110) oyati hikmatidan umid qilib sa’yu harakatlar qildim va benazir Xoliq jamoli mushohadasini orzu yetdim[5; 2-7-b]. Chunonchi aytadilar, bayt:

Pir boyad, rohro tanho marav,
Az sari umyo darin daryo marav.

(Mazmuni: Pir kerakdur tanho yoʻldan yurmagil, koʻr-koʻrona yurib, bu daryodan kechmagil!)

Murshidi komil buyrugʻi bilan va فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً “Fal ya’mal amalan solihan” (...u holda ezgu amal qilsin... Kahf,110) farmoniga koʻra qalbni isloh qilishga va botil nafsdan fasod (yomonlik)larni yoʻqotishga urindim. Chanqoqlik va ochlik sharbatini ichdim. Va وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَداً “Vala yushrik biibodati Rabbihi ahado” (...va Parvardigoriga ibodat qilishda hech kimni (Unga) sherik qilmasin! Kahf,110) tanbehiga asosan boshqaga ibodat va bandalik qilishni oʻz koʻnglimdan yiroq qildim. Zot mushohadasida mosuvolarni sherik qilishdan oʻzimni xalos yetdim[6; 2-5-b]. Himmatimga yarasha Zoti ahadiyat inoyati bilan mushohada va muoyana maydonida gʻavgʻoyu-toʻpolon (harakat) qildim.

Yuqoridagi kabi baytlarni Shayx Xudoydod Vali ijodida koʻplab uchratish mumkun. Shayx Xudoydod Vali ta’limotida inson — faqat jismoniy mavjudot emas, balki metafizik haqiqatni anglashga layoqatli, ontologik oʻqituvchidir. Unga koʻra, inson yaratilishining gʻoyaviy maqsadi — Allohni bilish (ma’rifatullah) va Unga intilishdir. Bu jarayon tasavvufda sayr ila Alloh (Alloh sari yurish) va sayr fi Alloh (Allohda yurish) tushunchalari orqali tavsiflanadi. Shayxning ta’limoti Naqshbandiya tariqatining asosiy tamoyillari — “xilvat dar anjuman”, “yod kard”, «buzkush murod» kabi irfoniy qadriyatlar bilan uygʻun holda rivojlanadi. Bu esa insonning jamiyat ichida yashar ekan, ichki olamida Alloh bilan bogʻliqligini uzmaslik gʻoyasini anglatadi[7; 2-4-b].

Shayx Xudoydod Valining asosiy ontologik yondashuvi — vahdati vojud (mavjudlikning yagonaligi) konsepsiyasi bilan uygʻunlikda talqin etiladi. Unga koʻra, mavjudlik faqat bir haqiqat — Allohning zoti bilan bogʻliq boʻlib, qolgan barcha mavjudotlar faqat nisbiy haqiqatdir, ya’ni zohiriy tajallilardir. Inson esa shu tajallining eng komil namunasi sifatida olamda maxsus oʻrin tutadi. Bunday falsafiy dunyoqarashda inson — makrokosm va mikrokosm oʻrtasidagi koʻprik, ya’ni ilohiy va moddiy olamlar oʻrtasidagi mujassam vositadir[8; 9-3-b].

Shuningdek, Shayx oʻz asarlarida Qur’oni karim oyatlari va hadislardan ilhomlanib, ilohiy bilishning ikki shakli — naqliy (vahiy va rivoyat asosidagi) va aqliy (aql, tafakkur va mushohada asosidagi) bilishni muvozanatda olib boradi. U bu ikki yoʻlni bir-birini toʻldiruvchi emas, balki bir-biriga yetaklovchi vosita sifatida talqin qiladi. “Eshitilgan xabar – koʻrilgandek boʻlmaydi” degan tamoyil orqali Shayx insonni bevosita tajriba — qalbiy idrok, ya’ni mushohada orqali haqiqatni topishga da’vat etadi. Bu esa uni faqat bilim egasi emas, balki ruhiy tajriba sohibi boʻlishga undaydi[9; 2-2-b].

Xulosa. Yaratuvchi, inson va olam oʻrtasidagi munosabatlar har bir davrda falsafa, ilohiyot va tasavvufning markaziy muammolaridan biri boʻlib kelgan. Shayx Xudoydod Vali ushbu mavzuni oʻziga xos tasavvufiy-irfoniy tafakkur asosida yoritib, insonni ilohiy haqiqatga

eltuvchi markaziy vosita sifatida talqin qiladi. Unga koʻra, inson — bu ilohiy nurning zohiri, yaʼni borliqdagi eng komil mavjudot boʻlib, oʻz nafsini poklash, qalbini isloh etish orqali Allohga yaqinlashishi mumkin.

Shayxning taʼlimotida Qurʼoni karim oyatlari, hadisi qudsiylar va sufiylikning asosiy prinsiplariga tayanib, Haqning yagonaligi, olamdagi har bir hodisaning ilohiy moʻjizaligi, insonning oʻzligini anglash yoʻli orqali haqiqatga erishishi muhim falsafiy jihat sifatida ilgari suriladi. "Laysal xabaru kal muoyana" degan hikmatga asoslanib, u ilmni faqat eshitish, oʻrganish bilangina emas, balki qalban his qilish, ruhiy tajriba orqali anglash zarurligini taʼkidlaydi.

Demak, Shayx Xudoydod Vali qarashlari asosida shakllangan falsafiy xulosaga koʻra, Yaratuvchi, inson va olam oʻrtasidagi bogʻliqlik — bu nafaqat teologik tushuncha, balki insonning ruhiy yetilishi, komillikka erishish yoʻlida amal qilinadigan amaliy-maʼnaviy yoʻldir. Bu taʼlimot bugungi global maʼnaviy izlanishlar fonida ham dolzarbligini yoʻqotmagan, balki insoniyatni oʻz mohiyatiga qaytaruvchi manba sifatida katta ahamiyatga egadir.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Shayx Xudoydod Vali. Risolai Xudoydod Vali. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2001.
2. Nasr, S. H. Islom metafizikasi va ilohiy falsafa asoslari. – Toshkent: Sharq, 2010.
3. Azizmuhamedov, E. Tasavvuf va maʼnaviyat. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2006.
4. Toshpulatov, I. Inson va olam: falsafiy mushohadalar. – Toshkent: Fan, 2013.
5. Gʻafurov, B. Tasavvuf: mohiyati va tarixiy taraqqiyoti. – Samarqand: Imom Buxoriy nomidagi nashriyot, 2019.
6. Qurʼoni Karim va tarjimai maʼnosi. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2017.
7. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani) //European Scholar Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 45-48.
8. Bastug M. The structural relationship of reading attitude, reading comprehension and academic achievement //International Journal of Social Sciences and Education. – 2014. – Т. 4. – №. 4. – С. 931-946.
9. Юлдашева Д. Ю. Цифровые технологии в учебном процессе в условиях пандемии //Конференция состоялась. – 2022. – Т. 5. – С. 100.
10. Ganiyev E. Stages of development and impact on social life of an informed society in Uzbekistan //Western European Journal of Historical Events and Social Science. – 2024. – Т. 2. – №. 11. – С. 17-20.
11. Alikulov S. A., Rizaev I. I. METHODOLOGICAL PROBLEMS OF RESEARCH OF SOCIAL SYSTEMS //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 2. – С. 717-720.
12. Mavlanovna A. M. Problems of transforming a healthy worldview and creativity into a nationwide movement in society //Asian Journal Of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 7. – С. 32-36.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat roʻyxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyogʻoch koʻchasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bogʻlanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).